

УДК 1(091)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.11>**О. Н. Кубальський**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7956-3150>кандидат філософських наук, доцент,
провідний науковий співробітник,ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України»**АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ПРОСВІТНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
У НАУЦІ ТА ОСВІТІ**

Постановка проблеми. У результаті реалізації просвітницького проекту людство навчилось продукувати знання та масово поширювати його, зберігаючи ідеал освіченості до сьогодні. До початку ХХІ ст. просвітницький процес трансляції знання розвивався переважно в західній цивілізації. Проблема просвітницької моделі трансляції знання та її необхідна трансформація гостро стоїть перед сучасними дослідниками. Серед проблем можна назвати соціокультурні умови, які свідчать про те, що людина отримує знання відповідно до рівня розвитку соціуму так культури. Це, у свою чергу, пов'язано з кризою освітніх закладів, які шукають шляхів реорганізації та адаптації до викликів сьогодні. Не менш важливим є рівень підготовки науково-педагогічного персоналу в закладах вищої освіти за залучення інтелектуалів у науковому та громадському житті соціуму. Все частіше дослідники заявляють про необхідність нового образу інтелектуала та нової моделі Просвітництва, ця модель дозволить транслювати ідеї «старого» проекту Просвітництва до сучасного освітньо-наукового процесу.

Актуальність дослідження. У контексті помітного впливу постмодерністської недовіри до метанаративів думка про відповідальність вчених та освітян перед людством набуває особливої актуальності. У наш час, котрий можна розглядати як кульмінацію такої недовіри, посилення відповідальності інтелектуалів перед суспільством є вкрай важливим. Феномен публічного інтелектуала висвітлював в своїх лекціях та працях німецький соціолог Ральф Дарендорф. У 1994 році Р. Дарендорф прочитав у Колумбійському університеті на семінарі, присвяченому одному із найвпливовіших американських інтелектуалів ХХ століття Ліонелю Тріллінгу, лекцію на тему «Громадянська відповідальність інтелектуалів: проти нового страху перед Просвітництвом» (“The Public Responsibility of Intellectuals: Against the New Fear of the Enlightenment”, 1994 p.) [2]. Центральна ідея лекції полягала в необхідності нагадування вченим про їх відповідальність перед суспільством: «Попер, насамперед, великий громадський вчений. Він належить до тієї невеликої групи,

засновником і покровителем якої в цьому столітті є Альберт Ейнштейн. Громадські вчені зробили суттєвий внесок у знання, але також наполягали на тому, що знання, в принципі, мають бути доступними» [2, с. 113]. Згадуючи А. Ейнштейна, не можна не назвати видатний Маніфест Рассела-Ейнштейна, підписаний у 1955 році групою відомих вчених-інтелектуалів. Це активне звернення започаткувало Пагвоський рух вчених, які виступають за роззброєння, міжнародну безпеку та мир (запобігання світовій ядерній війні шляхом співпраці). Цей маніфест підписали 11 всесвітньо відомих вчених, серед яких були Альберт Ейнштейн, Бертран Рассел, Макс Борн та ін.

Аналіз останніх досліджень. Питання трансформаційних процесів в культурі, науці, соціумі, політиці тощо розглядають в своїх книгах, монографіях та статтях видатні мислителі сьогодні. Це, наприклад, Макс Горкгаймер та Теодор Адорно, які написали книгу «Діалектика Просвітництва» (“Dialektik der Aufklärung”, 1988 p.) [8], Юрген Габермас, який написав «Теорія комунікативної дії» (“Theorie Des Kommunikativen Handelns”, 1981 p.) [6]. Мислитель Р. Дарендорф написав кілька статей і книг, найвідомішими з яких були «Класовий конфлікт в індустріальному суспільстві» (“Class Conflict in Industrial Society”, 1959 p.) [3] і «Нариси теорії суспільства» (“Essays in the Theory of Society”, 1968 p.) [4]. В книзі «Спокуси несвободи: інтелектуали в часи випробувань» (“Versuchungen Der Unfreiheit: Die Intellektuellen in Zeiten Der Prufung”, 2006 p.) автор задається питанням про риси людини, що протистоїть соціокультурним умовам. Він дає відповідь на питання, які якості та чесноти необхідні, щоб бути справжнім «інтелектуалом за часів випробувань», щоб протистояти «спокусам»? Відповідаючи на це питання, він наводить Карла Поппера чи Ісайя Берліна, як приклади мужніх інтелектуалів. Згідно з Р. Дарендорфом, існують чотири головні чесноти, які відрізняли ліберальні уми. Йдеться про «здатність, навіть, якщо ти сам, не дозволяти собі відхилитися від власного курсу; готовність жити із протиріччями та конфліктами людського світу;

дисципліна відданого спостерігача, який відмовляється бути кооптованим; пристрасна відданість розуму як знаряддя пізнання та події» [5, с. 79]. Першим європейським інтелектуалом, який продемонстрував ці чесноти в часи Реформації, був Еразм фон Роттердам, тому Р. Дарендорф називав своїх головних героїв «інтелектуалами Еразма» [5, с. 88]. Про необхідність переосмислення феномену Просвітництва пише в своїй книзі філософ «Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки та прогресу» (“Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism, and Progress”, 2019 р.) Стівен Пінкер [10].

Мета статті полягає у здійсненні історико-філософського дослідження основних ідей критиків культурно-цивілізаційного та освітньо-наукового простору, здійсненні аналізу історичних витоків та сутнісних рис Просвітництва в Європі та Сполучених Штатах Америки, продемонструвати спільні та відмінні риси «старого Просвітництва» та «нового Просвітництва», та підкреслити актуальну проблему відповідальності інтелектуала перед людством завдяки аналізу етичних концепцій в межах філософії науки та освіти.

Виклад основного матеріалу. Пруський філософ Іммануїл Кант вважав, що для Просвітництва необхідна свобода. Свобода, яка дозволила би публічно використовувати власний розум. Завдяки реалізації свободи людина здатна до самоосвіти, здатна піднятися над собою, вийти зі стану незрілості. «Просвітництво – це вихід людини зі стану своєї незрілості, в якому вона перебуває з власної провини. Незрілість – це нездатність користуватися своїм розумом без керівництва когось іншого. Незрілість з власної вини – це те, причина чого полягає не в нестачі розуму, а в нестачі рішучості та мужності користуватися ним без керівництва когось іншого. Sapere aude! Майте мужність користуватися власним розумом! — таким є девіз Просвітництва» [9, с. 5].

В історичному контексті під Просвітництвом розуміється ідейна течія XVIII ст., яка була заснована на переконанні щодо вирішальної ролі розуму і науки в пізнанні природи, суспільства, людини тощо. Розум визнався мірилом істини та інструментом її досягнення. У поглядах просвітників розум здатен подолати невігластво та релігійні забобони, які визнавалися причиною людських лих. Просвітники виступали за політичну свободу та громадянські права. Просвітництво не було однорідним явищем, в різних країнах воно набувало своєрідної специфіки. Серед британських просвітників необхідно згадати Джона Лока, Джона Ентоні Коллінза, Ентоні Ешлі-Купера та ін.; серед французьких – Вольтера, Жан-Жака Руссо, Дені Дідро та ін.; серед німецьких – Готгольда Ефраїма Лессінга, Йоганна-Готфріда Гердера, Йоганна Вольфганга фон Гете та ін.

У XIX–XX ст. Просвітництво критикували за певну ідеалізацію людини, сліпу віру в прогрес людства та наївно оптимістичну оптику. Слово «Просвітництво» відсилає до метафізики світла, як процесу пізнання в світлі вищого розуму. Цей термін однаково перекладається різними мовами, в англійській мові (*The Enlightenment*), в німецькій мові (*Zeitalter der Aufklärung*), у французькій мові (*siècle des lumières*). В своїй книзі «Діалектика Просвітництва, Філософські фрагменти» (“Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente”, 1944 р.) М. Горкгаймер і Т. Адорно зазначають: «Програмою Просвітництва було розчарування світу. Просвітители прагнули зруйнувати міфи і скинути уяву у вигляді знання» [8, с. 9]. Тобто знищення чар – розчарування – погляд на природу як на об’єктивну дійсність, яка не сповнена надприродних сутностей, але наділена прихованими закономірностями. Досліджуючи природу, Просвітники відкривали нові закономірності, які лягали в основу нового наукового знання. Інтелектуали XVIII ст. вірили у свою місію нести ці знання, проливати світло в голови людей.

Американський філософ доби Просвітництва Бенджамін Франклін відверто шкодував про те, що зарано народився, і не зможе бути свідком майбутніх дивовижних відкриттів науки майбутнього: «Швидкий прогрес, який зараз спостерігається в справжній науці, іноді змушує мене шкодувати про те, що я народився так рано. Неможливо уявити собі Вись, до якої може бути доведена за 1000 років Влада Людини над Матерією. Можливо, ми зможемо навчитися позбавляти великі маси їхньої гравітації і надавати їм абсолютну легкість задля полегшення переміщення. Сільське господарство може зменшити працю та подвоїти продуктивність. Всі хвороби можна запобігти чивилікувати, не виключаючи навіть хвороби старості, і наше життя може бути продовжене за бажанням навіть понад допотопний стандарт. О, якби моральна Наука була на такому ж чудовому Шляху Удосконалення, щоб Люди перестали бути Вовками один для одного і щоб людські Істоти нарешті навчилися з того, що вони тепер неправильно називають Людством» [11, с. 455]. В епоху Просвітництва змінилося сприйняття людиною сутності природи. Природа, яка в часи Античності розумілася як вмістище героїв, богів і людей була по-своєму обожнювана. У дещо іншому контексті ця думка зберігалася і в Середні Віки, середньовічні філософи розуміли природу як створене Богом середовище існування людини, а значить, людина здатна пізнавати в міру можливості Бога шляхом вивчення створеної Ним природи. Думка Бенедикта Спінози ґрунтувалася на моделі світобудови, де Бог і Природа тотожні. Ця ідея і в епоху Просвітництва протягом століть від часів Ісаака Ньютона до часів Томаса Джефферсона приваблю-

вала інтелектуалів. Помітною рисою старого Просвітництва була поява натуралістичної філософії, що поширилася Європою та Америкою, втіленою Ісааком Ньютоном. Науковий метод вивчення експериментальних даних і побудова несуперечливих теорій та аксіом на основі повторюваних явищ був безперечно корисний. Нові відкриття викладали в чисельних університетах по всьому світу. Поширення грамотності та читання дозволило розвинути те, що можна назвати суспільним простором. Інтелектуальні та політичні дебати більше не обмежувалися внутрішнім колом еліти, охоплюючи ширші верстви суспільства. Цей процес поширення нових ідей посилено новими методами комунікації.

Філософ Ю. Габермас пропонував удосконалити проект Просвітництва. Якщо розум проекту класичного Просвітництва був розумом «монологічним», втім, в сучасному світі розуму необхідна плюралістичність [6]. Цілу низку соціальних та філософських концепцій філософ розглядає головним чином з погляду комунікації. Однією з основних проблем, порушених у «Теорії комунікативної дії», є проблема мови, яка стала філософською у ХХ ст. Згідно Ю. Габермасом, комунікативна модель спрямована на переосмислення та оновлення класичного поняття раціональності, а також на визначення масштабів критичної оцінки соціального устрою. Юджин Галтон у своїй рецензії «Огляд теорії комунікативної дії Юргена Хабермаса» (“Review of Jürgen Habermas *The Theory of Communicative Action*”, 1989) дає чітке формулювання основних намірів автора: «Наміри Габермаса грандіозні: його теорія комунікативної дії є водночас спробою розвинути соціально засновану теорію дії як альтернативу суб’єктивістським та індивідуалістичним засадам більшої частини соціальної теорії, «дворівневої концепції суспільства, яка поєднує парадигми «життєвого світу» та «системи», критична теорія модерності, яка зберігає просвітницький ідеал раціонально обґрунтованих суспільств, і теорія сенсу, вкорінена в логіці розвитку всесвітньоісторичної раціональності» [7, с. 333].

Канадсько-американський філософ С. Пінкер у 2019 році опублікував продовження своєї відомої книги «Кращі ангели нашої природи» (“*The Better Angels of Our Nature*” 2011 р.) під назвою «Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки та прогресу» (“*Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism, and Progress*”, 2019 р.). Незважаючи на назву, перша книга не має відношення до теології, а слово «ангели» у назві відсилає до відомого серед ранніх американців образу ангелів, що сидять на плечах та радять як вчинити. Назва книги було взято із завершення першого інавгураційного виступу президента США Авраама Лінкольна. Пінкер ви-

користує цю фразу в якості метафори для чотирьох людських почуттів – емпатії, самоконтролю, «почуття моралі» і розуму. Автор намагається пояснити, чому стає все менше зла та насилля, як в сучасному світі так і в перспективному майбутньому. Основною думкою книги є те, що цінності розуму, науки та гуманізму епохи Просвітництва принесли прогрес.

Традиційно вважається, ще з часів популярності історизму, що світовий прогрес рухається в бік покращення та вдосконалення. Але після років розчарування погляди людей змінюються. Так, до прикладу, в Сполучених Штатах Америки після американського Просвітництва, яке проголошувало розум мірилом істини, а прогрес необхідно можливим, наука не принесла блага цивілізації масам, бідність не вдалося подолати, а соціальна нерівність подекуди посилилась. На зміну американському Просвітництву прийшов американський романтизм (*American Romanticism*) з його критикою цивілізації та науки, це, в свою чергу, популяризувало ідеї ескапізму, занурення у внутрішній світ та захоплення містицизмом: «Однією з вирішальних інтелектуальних подій дев’ятнадцятого століття було швидке поширення наукового знання. Супутні проблеми погляду людини на себе по відношенню до нового всесвіту однаково хвилювали вчених, священнослужителів і мирян, а визначені тоді позиції багато в чому залишаються з нами й сьогодні. У тому столітті, мабуть, небагато поглядів на науку були такими цікавими, як погляди трансценденталістів, які почалися з наукового радикалізму і закінчилися протилежністю науковим цілям, методам і припущенням. Серед трансценденталістів найбільш серйозно питанням науки займався Торо. Ставлення Торо до природи не можна повністю розглядати окремо від його поглядів на науку, оскільки він постійно висвітлював свій підхід до природи контрастами та паралелями з наукою; отже, повномасштабні дослідження Торо незмінно враховують ці погляди та установки» [1, с. 221].

Повернути віру в оптимістичне майбутнє намагається С. Пінкер, він стверджує, що життя більшості людей стає кращим, навіть якщо це не помітно. Він аргументує це показниками людського благополуччя, використовуючи статистику він доводить, що сьогодні люди в середньому живуть довше і здоровіше, ніж будь-коли раніше: «Ця книга є моєю спробою повторити ідеали Просвітництва мовою та поняттями ХХІ століття. Спочатку я визначу рамки для розуміння людського стану на основі сучасної науки – хто ми, звідки ми прийшли, які перед нами виклики та як ми можемо їх вирішити. Основна частина книги присвячена захисту цих ідеалів у характерний для ХХІ століття спосіб: за допомогою даних. Цей заснований на доказах погляд на проект Просвітництва пока-

зує, що це не була наївна надія. Епоха Просвітництва спрацювала – можливо, це найкраща історія, яку не часто розповідають. І оскільки цей тріумф настільки неоспіваний, основні ідеали розуму, науки та гуманізму також недооцінені. Сучасні інтелектуали ставляться до цих ідеалів далеко не простого консенсусу з байдужістю, скептицизмом, а іноді й презирством. Якщо їх належним чином оцінити, я скажу, що ідеали Просвітництва справді є хвилюючими, надихаючими, благородними – приводом для життя» [10, с. 6].

Економічна нерівність, яку критикували американські трансценденталісти, на думку С. Пінкера, не є виміром людського благополуччя, оскільки останні дослідження свідчать, що нерівність не пов'язана з рівне нещастя, принаймні, у бідніших суспільствах. Цифри свідчать про те, що у світі нерівність поступово зменшується, а бідні люди, незважаючи на бідність, все ж покращують матеріальне становище за допомогою технологічних інновацій. Таким чином, інновації, які роблять бідних трохи багатшими, а багатих значно багатшими, є швидше позитивним, ніж негативним досягненням.

Як інший приклад можна зазначити, що в той час як у опитуваннях громадської думки в США часто висловлюються побоювання з приводу тероризму, на що С. Пінкер наводить статистичні дані, що ймовірність смерті американця внаслідок нещасного випадку в 3000 разів вища, ніж у результаті теракту [10, с. 192]. Головною причиною сучасних покращень, на думку дослідника, є саме тенденції ліберального гуманізму та наукової раціональності, які вперше з'явилися за часів Просвітництва XVIII століття. У питаннях зброї масового ураження філософ не вважає, що поява такої зброї є провинною Просвітництва, він погоджується, що вчені, які працювали над розробкою першої ядерної бомби, робили це, тому що їм потрібно було перемогти Німеччину, але суть у невірному слідуванні заповідям Просвітництва. Критики його позицій цілком слушно зауважують, що в науці немає своєї етичної логіки, і це може призвести до непоправних наслідків. Філософ погоджується, що появі ядерної зброї сприяла війна, втім, він висловлює занепокоєння щодо потенційного вимирання людства через застосування ядерної зброї чи глобального потепління. Щоправда, С. Пінкер не вважає за потрібне сіяти страх перед гіпотетичними катастрофами, це не лише не захистить майбутнє людства, а й не сприятиме його нормальному існуванню. В своїх книгах дослідник С. Пінкер захищає те, що вважає цінностями Просвітництва (розум, науку і гуманізм), та стверджує, що ці вони перебувають під тиском тенденцій сучасної культури.

Макс Вебер вважає, що прагнення до істини, до розуміння світу було характерним лише для

початкового періоду розвитку науки Просвітництва, тоді як зараз вже цілком з'ясувалась ілюзорність цієї мети: «Хто сьогодні крім деяких «дорослих» дітей, яких можна зустріти якраз серед дослідників природи, ще вірить у те, що знання астрономії, біології, фізики чи хімії може – хоч у найменшій мірі – пояснити нам сенс світу або хоча б вказати, яким шляхом можна натрапити на слід цього «сенсу», якщо він існує?» [12]. Які трансформаційні процеси спостерігаються в науці та освіті? З часів Просвітництва наука зазнала змін починаючи з постаті самого вченого, так, наприклад, вчений одинак, який колись працював у власному кабінеті, поступово за століття стає колективом професіоналів, який працює не завдяки власному ентузіазму, а завдяки грантам та замовленням. Принцип мануфактури, який колись витіснив ремісників робітниками, так само в науці замінив вчених-аматорів вченими-професіоналами. Сьогодні переважно держава фінансує науку, військові фінансують лабораторії, це є стимулом та критерієм спрямування наукового інтересу. Наука перестала шукати мету існування людини, вона не прагне привнести благо в життя людини, але привносить різноманітні блага. Просвітництво описало природу, гравітацію, склад повітря, будову організму – подолало забобони, сучасна наука ж з її тісним зв'язком із промисловістю та військовими призвела до масштабних війн XX ст.

Наука не сприяє інтелектуалізації суспільства (як вважав М. Вебер) і не розширює горизонти свідомості (А. Пуанкаре), вона має прагматичні та ідеологічні цілі. Наука має віднайти себе в умовах динамічних змін світу, щоб знов зосередити свою увагу на людині, а не на техніці, а вчені та інтелектуали мають нести відповідальність за власну діяльність перед всім людством.

Висновки. Складний для усвідомлення історичний феномен Просвітництва постає унікальним проектом, який беззаперечно змінив обличчя сучасної цивілізації. З моменту появи у XVIII ст. Просвітництво ширилося умами інтелектуалів по всьому світу, воно визначило методи та принципи сучасної науки та освіти. Завдяки діяльності просвітників з'явилися унікальні форми систематизації, збереження та трансляції інформації. Проголосивши нову епоху Розуму, просвітники визнали розум мірилом істини та єдиним достовірним джерелом інформації. Сама інформація віднині легітимізує себе, про що свідчать роботи таких відомих філософів, як М. Горькаймер, Т. Адорно, Ю. Габермас, Р. Дарендорф, С. Пінкер. Саме Просвітництво запропонувало в якості критерію істини та авторитету інформацію, і тому сучасною доказовою базою є статистичні дані та результати експериментів. Втім, проблеми, з якими стикнувся світ на межі XX та XXI ст., вимагають переосмислення сутнісних рис Просвітництва. Ці пробле-

ми пов'язані з соціокультурними умовами, недостатнім рівнем освіти, кризою освітніх закладів, недостатнім залученням інтелектуалів до життя соціуму. Все частіше філософи стверджують про необхідність нового образу інтелектуала та нової моделі Просвітництва. Беззаперечним є той факт, що людство багато в чому завдячує спадку цінностей Просвітництва, ідеї якого потребують переосмислення в умовах зростаючої актуальності.

Література

1. Baym N. Thoreau's View of Science. *Journal of the History of Ideas*. 1965. Vol. 26, No. 2. P. 221–234.
2. Dahrendorf R. *After 1989: Morals Revolution and Civil Society*. New York : St. Martin's Press in association with St. Antony's College Oxford, 1997.
3. Dahrendorf R. *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London : Routledge & Kegan Paul, 1959. 336 p.
4. Dahrendorf R. *Essays in the Theory of Society*. Stanford Calif : Stanford University Press, 1968. 300 p.
5. Dahrendorf R. *Versuchungen Der Unfreiheit: Die Intellektuellen in Zeiten Der Prüfung*. München : Beck, 2006. 239 s.
6. Habermas J. *Theorie Des Kommunikativen Handelns*. Bd. 1: Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1981. 533 s.
7. Halton E. Review of Jürgen Habermas *The Theory of Communicative Action*. *Symbolic Interaction*. 2019. Vol. 12. P. 333–360.
8. Horkheimer M., Adorno T. W. *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*. Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch, 1988. 275 s.
9. Kant I. *Was ist Aufklärung?* UTOPIE Kreativ. 2004. Bd. 159. S. 5–10.
10. Pinker S. *Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism and Progress*. New York : Penguin Books, 2019. 556 p.
11. *The Papers of Benjamin Franklin*, vol. 31, November 1, 1779, through February 29, 1780 / Ed. Barbara B. Oberg. New Haven. London : Yale University Press, 1995. P. 455–457.
12. Weber M. *Wissenschaft als Beruf. Geistige Arbeit als Beruf. Vier Vorträge vor dem Freistudentischen Bund. Erster Vortrag*. München, 1919. 296 s.

Анотація

Кубальський О. Н. Актуалізація ідей Просвітництва в контексті трансформаційних процесів в науці та освіті. – Стаття.

В умовах динамічних змін у суспільно-політичній, соціокультурній, технічній, науковій сферах світ зазнає виправданих часом трансформацій. Подібні трансформації торкнулися всіх сфер життєдіяльності людства та впливають як на сьогодні, так і на майбутнє. У ХХ ст. людство зіткнулося з проблемою, про яку писали та говорили видатні мислителі й інтелектуали свого часу, – це проблема необхідності оновлення науки як специфічної діяльності, спрямованої на досягнення нового об'єктивного знання, та освіти, яка забезпечує трансляцію цього знання. Залишаю-

чись в парадигмі «старого Просвітництва», яке визнавало за наукою необмежені можливості, світ опинився на межі екзистенційних криз, подолання яких стало можливим у ХХІ ст. завдяки переосмисленню ролі та місця науки в цивілізаційних процесах, переосмисленню ролі та відповідальності інтелектуала. Важливим етапом на шляху до трансформацій стало підписання Маніфесту Рассела – Ейнштейна, який підтримали провідні вчені свого часу. Друга половина ХХ та перша половина ХХІ ст. визначається активними пошуками та спробами розв'язання цих проблем, про що свідчать роботи та виступи таких відомих вчених-філософів, як Р. Дарендорф, М. Горкгаймер, Т. Адорно, Ю. Габермас та багато ін. Наступає епоха «нового Просвітництва», як великий ціннісний та науковий проект, який має на меті запропонувати якісно іншу альтернативу «старому Просвітництву», подолати кризові процеси, пов'язані з інститутами освіти, науки, сім'ї, наголосити на необхідності інтелектуалів користуватися своїм розумом та голосом задля реорганізації сучасних реалій. Таких інтелектуалів Р. Дарендорф називає «інтелектуалами Еразма», на прикладі Еразма фон Роттердамського, який здобув світову славу волелюбними поглядами, оскільки він не прийняв Реформацію запам'ятався полемікою із Мартіном Лютером з приводу доктрини свободи волі.

Ключові слова: філософія, філософія науки, філософія освіти, старе Просвітництво, нове Просвітництво, інтелектуали, відповідальність, свобода.

Summary

Kubalskyi O. N. *Actualization of Enlightenment ideas in the context of transformational processes in science and education.* – Article.

In the context of dynamic changes in the socio-political, socio-cultural, technical, and scientific spheres, the world is undergoing transformations justified by time. Such transformations have affected all spheres of human life and affect both the present and the future. In the 20th century humanity faced a problem that prominent thinkers and intellectuals of their time wrote and spoke about, this is the problem of the need to update science as a specific activity aimed at achieving new objective knowledge, and education, which ensures the transmission of this knowledge. Remaining in the paradigm of the “old Enlightenment”, which recognized unlimited possibilities for science, the world found itself on the verge of existential crises, which became possible to overcome in the 21st century, thanks to a rethinking of the role and place of science in civilizational processes, a rethinking of the role and responsibility of the intellectual. An important stage on the way to transformation was the signing of the Russell-Einstein Manifesto, supported by the leading scientists of its time. The second half of the 20th and the first half of the 21st century are determined by active searches and attempts to solve these problems, as evidenced by the works and speeches of such famous philosophers as R. Dahrendorf, M. Horkheimer, T. Adorno, J. Habermas, and many others. The era of the “new Enlightenment” is coming, as a great value and scientific project, the goal is to offer a qualitatively different alternative to the

“old Enlightenment”, to overcome the crisis processes associated with the institutions of education, science, and family, to emphasize the need for intellectuals to use their mind and voice to reorganize modern realities. R. Dahrendorf calls such the “Erasmian” intellectuals, using the example of Erasmus von Rotterdam, who gained

worldwide fame for his freedom-loving views because he did not accept the Reformation with a memorable polemic with Martin Luther over the doctrine of free will.

Key words: philosophy, philosophy of science, philosophy of education, old Enlightenment, new Enlightenment, intellectuals, responsibility, freedom.